

Полісі бріф

Марія Белкіна

Дослідження думок фермерів України щодо екологічної політики ЄС

Вода і Біорізноманіття

Полісі бріф розроблено на основі дослідження

«Дослідження думок фермерів України щодо екологічної політики ЄС:
вода і біорізноманіття»

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ПОЛІТИКИ

KONRAD
ADENAUER
STIFTUNG

екодія
ecoaction.org.ua

Дослідження думок фермерів України щодо екологічної політики ЄС

Вода та Біорізноманіття

○ Вступ

Аграрний сектор України у процесі вступу до ЄС буде поступово адаптувати та впроваджувати елементи Спільної аграрної політики ЄС (САП ЄС). Вона включає численну кількість елементів, як питання механізмів надання фінансових інструментів для фермерів/ок, так і забезпечення збору інформації, прозорості та контролю.

У межах САП ЄС ключову роль у досягненні кліматичних та довкіллевих цілей відіграє система обумовленості (Conditionality), що вимагає від фермерів/ок дотримання базових стандартів. Її мета — підвищити узгодженість САП з цілями у сферах довкілля, клімату та добробуту тварин, сприяючи сталому сільському господарству. Обумовленість включає законодавчі вимоги до управління (SMR), обов'язкові для всіх фермерів, та стандарти належного сільськогосподарського та довкіллевого стану землі (GAEC), які застосовуються лише до отримувачів фінансової підтримки.

У межах даного полісі-брифу ми детальніше розглянемо вимоги, відповідність та ставлення фермерів/-ок у межах напрямків «Вода» і «Біорізноманіття».

Основні вимоги у напрямках «Вода» і «Біорізноманіття»

Водна Рамкова Директива

- Мета полягає у запобіганні подальшого погіршення стану водних ресурсів, покращення їх стану, а також сприяє сталому водокористуванню у різних секторах.

Переважно вимоги стосуються питань спеціального водокористування, зокрема коли відбувається забір води, її використання та скидання. На національному рівні ці питання врегульовано на рівні Водного кодексу України, де прописано умови спеціального водокористування, отримання відповідних дозволів та управління стічними водами. Додатковим інструментом для запобігання забруднення від дифузних джерел (напр. місця зберігання гною) запроваджено такий інструмент як довідка про дифузні джерела, що регулюється у межах ЗУ «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів».

Нітратна Директива

- Мета полягає у зменшенні та запобіганні забруднення води, спричиненого нітратами з сільськогосподарських джерел (наприклад, гній).

Вимоги для фермерів стосуються питання належного зберігання органічних добрив, зокрема гною, а також планування та ефективного використання усіх азотних добрив на сільськогосподарських землях. Додатково регулюється питання, коли внесення добрив є небажаним/забороненим, управління землями на схилах або поблизу водних об'єктів. В Україні частково врегульована на рівні Водного кодексу України, Правил щодо забезпечення родючості ґрунтів та застосування окремих агрохімікатів (Наказ Мінагрополітики №382 від 24.11.2021).

Пташина та Оселищна Директиви

- Мета полягає у збереженні біорізноманіття через захист диких птахів, рідкісних видів флори та фауни, а також середовищ їх існування.

Вимоги для фермерів переважно стосуються дотримання правил та практик з управління територіями для забезпечення потреб визначених оселищ (наприклад, обмеження обрізання живоплотів у період розмноження та гніздування птахів або забезпечення сінокошіння у відповідний період). Додатково, у межах реалізації Директив розробляються плани управління територіями, де прописуються відповідні практики, а також має бути проведена належна оцінка впливу будь-якої господарської діяльності, яка може нашкодити визначеним видам флори, фауни або ж їх оселищам. У національному законодавстві вимоги Директив залишаються неврегульованими.

Відповідність та ставлення фермерів/-ок до виконання вимог: Вода і Біорізноманіття

У серпні-жовтні 2025 року серед фермерів було проведене соціологічне дослідження на тему можливостей впровадження європейських вимог фермерами та фермерками в Україні. Під час опитування було зібрано 364 повністю заповнених анкет. Загальна характеристика така:

- 79% або 288 респондентів є фермером/фермеркою,
- 75% або 275 респондентів займаються рослинництвом,
- 60% або 196 респондентів мають земельний банк до 100 га.

Водна Рамкова Директива

Аналіз відповідей щодо дозволів на спеціальне водокористування виявив значну непослідовність. Хоча 75% опитаних (включно з деякими середніми виробниками тваринництва) зазначають, що використовують менше 5 кубічних метрів води на добу, 19 респондентів, які мають такий дозвіл, парадоксально відповіли, що не перевищують ліміт у 5 кубічних метрів. Це вказує на несистемність, недостатню обізнаність або ігнорування фермерами вимог законодавства щодо спеціального водокористування.

Майже всі опитані господарства (89%) не утворюють і не скидають стічні води. Серед 12 респондентів, що їх утворюють, - переважно комбіновані та тваринницькі господарства. Втім, лише 9 здійснюють контроль за цими водами, а 3 - ні. Це вказує, що відсутність належного моніторингу та контролю за стічними водами у деяких господарствах може становити проблему.

Нітратна Директива

Питання стосувалися управління добривами, облаштування гноєсховищ, управління схилами та наближеність до водних об'єктів. За підсумками проведеного опитування було сформовано такі висновки.

Частина фермерів часто вносить певні добрива в періоди, коли їх застосування може бути обмежено. Найбільш проблемними є: сечовина (карбамід) - 40% респондентів; сульфат амонію - 38%; натрієва/кальцієва/аміачна селітра - 36%. Водночас, щодо хлористого амонію, рідкого аміаку та аміачної води значних проблем не очікується. Щодо встановленого ліміту на внесення азоту з органічних добрив (170 кг/га), лише 7% (13 респондентів) зазначили, що перевищують цю норму. Існує ризик, що значна частина фермерів не володіє повною інформацією про вміст азоту в органічних добривах, оскільки багатьом було складно відповісти. Що стосується планування внесення добрив, 75% фермерів складають його щорічно (самостійно або з консультантом). Проте 24% (78 респондентів), переважно власники малих угідь (до 100 га), не готують такий план, хоча й висловлюють бажання його мати.

Більшість господарств (79%) не мають постійних резервуарів для зберігання гною. Лише 19% опитаних використовують постійне місце/майданчик для зберігання. Серед тих, хто має такі місця, лише 55% стверджують, що основа є водонепроникною (решта 45% не мають водонепроникної основи або не впевнені). Водночас, переважна більшість (81%) фермерів, які мають постійні резервуари, зазначають, що їх об'єму достатньо для зберігання гною протягом щонайменше 4 місяців.

Більшість респондентів (77%) стверджують, що їх земельні ділянки не знаходяться на відстані меншій ніж 25 метрів від водних об'єктів. Варто відзначити, що значення 25 метрів є мінімальним і є вимогою лише для малих річок, для середніх річок вимога є 50 метрів та для великих річок – 100 метрів. 85% фермерів/-ок обізнані щодо обмежень використання добрив поблизу водних об'єктів.

Респонденти, які мають, не мають або не перевіряли земельну ділянку, схил якої перевищує 3 градуси, розділились майже порівно. При цьому 58% фермерів не знають про обмеження щодо господарювання на схилах, що перевищують 3 градуси.

Пташина та Оселищна Директиви

93% респондентів не знають, що таке території Смарагдової мережі (NATURA2000) та, відповідно, які обмеження на них можуть діяти. Позитивним моментом є те, що фермери/-ки виявили зацікавленість, щоб зрозуміти зв'язок між територіями Смарагдової мережі та сільським господарством.

Більшість фермерів (68%) зазначають, що їхні земельні ділянки не межують із пасовищами, сіножатями чи територіями природно-заповідного фонду (ПЗФ). Переважна більшість респондентів (65%) не знає про обмеження, які можуть накладатися, якщо їхня ділянка розташована на території ПЗФ або межує з нею.

Для розуміння ситуації критично важливими є виклики, які бачать фермери/-ки, та їхня готовність до зміни практик для збереження біорізноманіття. Серед них: фінансові побоювання (52%), втрата врожайності та прибутку (52%), обмежені фінансові ресурси (52%).

56% респондентів загалом готові підтримувати біорізноманіття на своїх територіях або ж готові це робити за виконання певних умов, а саме:

- Фінансової підтримки (на обладнання, відшкодування збитків).
- Сприйняття бізнесу як партнера, а не порушника.
- Якщо не буде втрати доходу.
- Надання іншої земельної ділянки як заміну.

Висновки та рекомендації

Екологічна та кліматична складові Спільної аграрної політики ЄС є наскрізними елементами, які мають впроваджуватися як на національному рівні, так і безпосередньо на рівні сільськогосподарських господарств.

Залежно від того, які саме директиви ЄС включені до системи обумовленості у межах Спільної аграрної політики, рівень адаптації та виконання їхніх вимог в Україні є різним. Втім, загалом цей рівень залишається низьким.

У національному нормативно-правовому полі багато вимог залишаються не імplementованими. Це, зокрема, стосується положень Нітратної, Пташиної та Оселищної Директив. Вимоги Водної Рамкової Директиви переважно прописані у межах чинного законодавства, але залишається питання їх дотримання та безпосереднє виконання фермерами/-ками.

За результатами опитування, можна зробити висновок, що немає критичних зауважень, де значна частина фермерів/-рок була б категорично проти щодо впровадження відповідних екологічних практик. Серед потенційних складнощів можуть бути: дотримання періодів обмеження внесення певних добрив, облаштування належної інфраструктури для зберігання гною, а також інші аспекти, визначені в рекомендаціях до кожної Директиви. Водночас загальне розуміння фермерами кліматичних та екологічних вимог (включно з чинними нормами, як-от водокористування чи поводження з гноем) є недостатнім. Для виправлення ситуації та забезпечення виконання норм необхідно зосередитися на підвищенні обізнаності, постійній консультативній підтримці та налагодженні ефективного моніторингу та контролю за діяльністю господарств.

Кліматична та екологічна проблематика часто не належить до пріоритетів ключових державних органів, включаючи Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства і профільні комітети ВРУ. Відповідні органи поки що не запропонували ефективних інструментів, які би дозволяли досягати амбітних кліматичних й екологічних цілей. Як наслідок, фермери/ки не мають стимулу приділяти цим питанням належну увагу та впроваджувати практики більш дружні для довкілля. Водночас більш сталий підхід до змін «знизу-вгору», коли запит на впровадження відповідних екологічних та кліматичних практик ініціюється безпосередньо господарствами, в умовах воєнних ризиків та обмежених ресурсів є мало ймовірним. Лише через посилення наслідків кліматичної кризи за останні роки відчувається високий запит від фермерів/ок для впровадження адаптаційних заходів. Важливо, щоб кліматичні та екологічні питання не випадали з порядку денного відповідальних органів виконавчої влади, а також потрібно підвищувати як обізнаність, так і спроможність інституцій для формування та реалізації відповідних політик, особливо у передвступному процесі для України в ЄС.

Рекомендації для переговорної позиції

Для переговорної позиції важливо розуміти, що питання кліматичних та екологічних умов у межах Спільної аграрної політики розглядаються у двох різних розділах: розділ 11 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» та розділ 27 «Довкілля та зміна клімату».

У рамках розділу 11 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» ключовим пріоритетом є інституційне становлення для впровадження Спільної аграрної політики (САП). Це вимагає розбудови системи обумовленості (conditionality), зокрема імплементації необхідних законодавчих вимог управління (SMRs) та стандартів щодо належного сільськогосподарського і довкілцевого стану землі (GAECs).

Для переговорної позиції та плану поетапної імплементації Acquis ЄС важливим є включення і поступове становлення системи обумовленості (conditionality) у межах роботи Виплатної агенції. Зокрема, для виконання цього завдання необхідно:

- Адаптувати національне законодавство до вимог ЄС щодо SMRs та GAECs в рамках системи обумовленості.
- Розробити і впровадити системи моніторингу, контролю, включаючи процедури інспектування на місцях та використання інтегрованої системи адміністрування та контролю (ICAK) для дистанційного контролю вимог SMRs та GAECs.
- Проводити навчання та підвищення кваліфікації персоналу Виплатної агенції щодо процедур обумовленості.
- Проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу і навчання ключових стейкхолдерів (дорадчі служби, обласні органи АПК та фермерів/ок) про нові вимоги обумовленості та правила їх дотримання.

Екологічні вимоги SMRs відповідають конкретним Директивам ЄС, імплементація яких регулюється у межах розділу 27 «Довкілля та зміна клімату». Кожна з них знаходиться на різних стадіях впровадження, але важливо надалі системно їх інтегрувати до державної сільськогосподарської політики.

Водна Рамкова Директива

○ Статус впровадження

врегульовано у нормативно-правовому полі, але потребує підвищення спроможності та дій для стимулювання виконання та контролю.

Проблеми	Рекомендації
- Несистемність інформації, яку можуть отримувати/надавати фермери/-ки щодо дозволів на спеціальне водокористування або ж ігнорування вимог - Проблема з водним моніторингом та контролем за поводженням зі стічними водами фермерських господарств	- Надання інформації та консультаційна підтримка для фермерів щодо спеціального водокористування та управління стічними водами - Удосконалення водно-цінової політики, що надає достатні стимули для користувачів ефективно використовувати водні ресурси та сприяє досягненню цілей Директиви - Впровадження та удосконалення моніторингу за забрудненням від дифузних джерел - Стимулювання встановлення лічильників використання води на господарстві задля ведення обліку та розуміння потреб

Ресурси, які потребують фермери/-ки	Час, який фермери/ки потребують для адаптації до вимог
- Додаткові фінансові інвестиції (48%) - Навчання (21%) - Нові технології (19%) та працівники/спеціалісти (19%)	Понад 60% опитаних визначають для себе строки для адаптації до вимог орієнтовно до 3-х років

Нітратна Директива

○ Статус впровадження

частково врегульовано на рівні нормативно-правових актів; потребує прийняття профільного закону, підзаконних актів, а також виконання на рівні центральних органів влади, так і фермерських господарств.

Проблеми	Рекомендації
- Відсутність профільного закону, що заморожує подальше впровадження Директиви - Заборонені (небажані) періоди для внесення добрив без наукових обґрунтувань та економічних обрахунків можуть ускладнити впровадження цих періодів на деяких типах господарств - Критично важливими залишаються питання, пов'язані з планами внесення добрив та правильним обрахунком азоту, що міститься у гною - Більшість господарств не мають постійного, облаштованого місця для зберігання гною, а лише тимчасові. Є складнощі з питанням дотримання достатнього об'єму гноєсховищ та забезпечення водонепроникності їх основи - Недостатня обізнаність про обмеження чи ризики ведення сільськогосподарської діяльності на територіях наближених до водних об'єктів або на схиліх землях	- Прийняття профільного закону та поступова його реалізація - Розробка та прийняття Програми дій для зменшення нітратного забруднення - Підготовка наукового обґрунтування, зокрема на основі розрахунку економічної ефективності та регіональних особливостей, для заборонених (небажаних) періодів для внесення добрив та їх обговорення з фермерами/-ками - Підтримка ініціатив, спрямованих на допомогу фермерам у розрахунку планів внесення добрив відповідно до потреб культур під заплановану врожайність з урахуванням вже наявних поживних речовин з усіх інших джерел (ґрунту, поживних решток рослин, сидератів тощо) - Підвищення обізнаності фермерів щодо негативних наслідків і фінансових втрат, спричинених неналежним зберіганням гною - Розробка цифровізованих інструментів для планування внесення добрив, обрахунку гноєсховищ, які можуть використовуватися дрібними фермерами/-ками - Консультаційна та фінансова підтримка фермерів/ок для облаштування гноєсховищ на водонепроникній основі та з коректним об'ємом відповідно до поголів'я - Продовження фінансової підтримки з державної компенсації на реконструкцію тваринницьких ферм, зокрема з фокусом на зберігання та поводження з гноєм - Навчання фермерів та сільськогосподарських дорадчих служб, які зможуть забезпечити необхідну підтримку, особливо для малих господарств, у плануванні внесення добрив, облаштуванні гноєсховищ, управлінні земельними ділянками біля водних об'єктів та схиліми землями

Ресурси, які потребують фермери/-ки:

Управління добривами	Облаштування гноєсховищ
- Фінансова підтримка (72%) - Навчання (42%) - Нові технології (37%) - Консультаційна підтримка (37%)	- Додаткові фінансові інвестиції (61%) - Нові технології (29%) - Працівники/спеціалісти (24%)

Час, який фермери/ки потребують для адаптації до вимог:

- Управління добривами та облаштування гноєсховищ:** значна частина фермерів вважає, що зможе адаптуватися протягом 1-3 років, але важливо враховувати, що це можливо за умови наявності ресурсів, описаних вище.

Пташина та Оселищна Директиви

○ Статус впровадження

не врегульовані у нормативно-правовому полі; потребують прийняття профільного закону та підзаконних актів, а також підвищення спроможності відповідальних органів для розробки планів, впровадження заходів та моніторингу їх виконання.

Проблеми	Рекомендації
- Відсутність профільного закону, підзаконних нормативно-правових актів, а також інфраструктури для реалізації вимог Директив та загалом питань збереження біорізноманіття у межах сільськогосподарської діяльності - Нерозуміння необхідності збереження біорізноманіття на всіх рівнях - Необізнаність фермерів/-ок про території Смарагдової мережі та як коректно вести свою діяльність у межах цих територій - Необізнаність фермерів/-ок щодо правових режимів різних територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також важливості їхнього збереження - Фінансові побоювання фермерів/ок щодо потенційної втрати врожайності та прибутку, а також обмежені фінансові ресурси - Недостатність знань та прикладів щодо ефективного поєднання практик сільського господарства та збереження біорізноманіття - Відсутність ринку для екологічної продукції	- Прийняття профільного закону, що розпочне налагодження системи управління територіями Смарагдової мережі та запровадить механізм оцінки впливу на території Смарагдової мережі - Підвищення обізнаності усіх зацікавлених сторін — Уряду, обласних та місцевих громад, а також фермерів/ок щодо територій природно-заповідного фонду, Смарагдової мережі, важливості їх збереження та специфіки управління цими територіями - Визначення частки земель сільськогосподарського призначення, що накладається на території Смарагдової мережі (пізніше - NATURA2000) - Навчання для фермерів та сільськогосподарських дорадчих служб із фокусом на обґрунтуванні необхідності збереження біорізноманіття та конкретних практиках його збереження безпосередньо в межах господарства - Підтримка демонстраційних ферм, які могли б стати прикладами, для масштабування та розрахунку економічної доцільності підтримки збереження біорізноманіття - Фінансова підтримка фермерів/ок для впровадження практик зі збереження біорізноманіття на цінних природоохоронних територіях (компенсація збитків, закупівля обладнання тощо) - Підтримувати пасовищне тваринництво, що допоможе відновити і зберегти сталу (стійку) модель тваринництва, а також цінні природні території, наприклад пасовища/сіножаті.

Ресурси, які потребують фермери/-ки	Час, який фермери/ки потребують для адаптації до вимог
- Додаткові фінансові інвестиції (74%) - Навчання (45%) - Постійна консультаційна підтримка (45%)	Більшість респондентів вважає, що для адаптації знадобиться до 3-х років. При цьому наступні варіанти відповідей «до 1 року» та «до 5 років» отримали однакову частку голосів (по 20%)

Нотатки

© 2025

ГО «Український центр
європейської політики»

Завантажуйте повну
версію дослідження

Авторка дослідження

Марія Белкіна

Керівниця відділу сільського господарства,
ГО «Екодія»

Рецензування

Любов Акуленко

Виконавча директорка
Українського центру європейської політики,
кандидатка наук з державного управління

Дмитро Науменко

Старший аналітик
Українського центру
європейської політики

Яніна Басиста

Експертка з циркулярної економіки
та управління відходами,
ГО «Екосмарт»

Анна Даниляк

Фахівчиня відділу
сільського господарства,
ГО «Екодія»

Ірина Казакова

Фахівчиня відділу
сільського господарства,
ГО «Екодія»

Богдан Кученко

Фахівець зі збереження
екосистем,
ГО «Екодія»

Це дослідження підготовлено Українським центром європейської політики за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні (Київ). Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Фонду Конрада Аденауера. За всі помилки, що містяться в цьому дослідженні, відповідальність несуть виключно автори. Крім того, це дослідження не відображає позицію їхніх установ.

Усі частини цієї публікації захищені авторським правом.

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ПОЛІТИКИ

